

Protestant Theological University

Review of: Jon Balsarak (red.), *A Companion to the Reformation in Geneva* (Leiden: Brill, 2021). (Brill's Companions to the Christian Tradition, 96).

Moehn, W.H.T.

Published in:
Theologia Reformata

Published: 01/05/2022

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Moehn, W. H. T. (2022). Review of: Jon Balsarak (red.), *A Companion to the Reformation in Geneva* (Leiden: Brill, 2021). (Brill's Companions to the Christian Tradition, 96). *Theologia Reformata*, 65(2), 211-213.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons). You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

This publication might have been made available through the PThU Research Portal under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the PThU website: <https://www.pthu.nl/over-pthu/bibliotheek-pthu/diensten/article-25fa-taverne-amendement-end-user-agreement.pdf>

Takedown policy

If you believe that this document breaches copyright, please contact us providing details, and we will investigate your claim and remove access to the work if necessary: bibliotheek@pthu.nl.

Downloaded from the PThU Research Portal (Pure): <https://pure.pthu.nl>.

tuur. Hoewel hij uiteraard beschrijft dat het om een elenctische of weerleggende theologie gaat, begrijpt Cumming niet goed waarom Bellarminus zo vaak voorkomt (82). Hij schrijft dat om onduidelijke redenen toe aan de *quaestio*-methode, terwijl het voor de hand liggende antwoord is dat de gereformeerde Turretini meende de katholieke Bellarminus vaak te moeten weerleggen. De paragraaf over de methode zou de scholastieke methode moeten beschrijven, maar beschrijft slechts hoe Turretini 'scholastici' aanhaalt (98-101). Als het om de predestinatieleer gaat, ziet Cumming geen verschil tussen de orde van besluit en uitvoering en de orde binnen de besluiten (107). Ook vermeldt hij niet dat Turretini niet de gebruikelijk definitie van infralapsarisme hanteert.

Het hoofdstuk over disputaties en preken behandelt slechts één preek. Volgens Cumming de beroemdste van allemaal, maar vooral de enige in het Engels vertaalde preek; een bron die op de literatuurlijst overigens ontbreekt. Zijn conclusie dat Turretini in zijn preken niet dogmatisch was, wordt door de preken die hij negeert gelogenstraft. Cumming heeft geen benul van wat de respondenten bij een disputatie was en beweert dat het mensen waren aan of tegen wie de disputatie gericht was (122). Ook zijn conclusies over de disputaties zijn uitsluitend gegrond op enkele die in het Engels vertaald zijn.

In het hoofdstuk over de publicatiegeschiedenis stelt Cumming op basis van het ontbreken van aantekeningen in het exemplaar dat zoon Jean-Alphonse bezat, dat het maken van aantekeningen niet de bedoeling was (135). Maar Jean-Alphonse zat theologisch zozeer op een andere golflengte, dat hij waarschijnlijk gewoon geen interesse had in het werk van zijn vader. Hoewel hij vijf edities van de *Institutio* opsomt (maar beweert dat het er vier zijn), stelt Cumming dat er weinig belangstelling voor was. Als 'bewijs'

hiervoor voert hij Voetius aan, die geen exemplaar bezat (136-137). Maar de eerste druk verscheen in 1679 en Voetius overleed al in 1676!

Hoewel Cumming erop wijst dat Turretini's werk ook in Nederland werd uitgegeven, en zijn preken in het Nederlands vertaald werden, gaat hij in de hoofdstukken over Turretini's impact geheel aan Nederland voorbij. In plaats daarvan richt hij zich op Schotland, met als reden onder meer de door hem verder niet onderzochte bewering dat Thomas Boston door Turretini beïnvloed was, en dat de samenvatting van Turretini's *Institutio* door Rijssenius in Schotland verscheen. Daarbij beweert Cumming ten onrechte dat Rijssenius geen enkele melding maakt van Turretini (155). Maar het in Schotland verschenen werk van Rysen is een ander werk dan diens *Compendium* van Turretini's *Institutio* dat Cumming denkt te beschrijven!

Dit broddelwerk verdient geen PhD en geen uitgave in een academische reeks.

Kampen

P.L. Rouwendal

Jon Balsarak (red.), *A Companion to the Reformation in Geneva* [Brill's Companions to the Christian Tradition, 96] (Leiden: Brill, 2021) xvi + 477 p., € 185,00 (ISBN 9789004371576).

In de serie *Companions to the Christian Tradition* zijn verschillende delen gewijd aan personen. Ik noem slechts de namen van Bonaventura, Ockham en Jan Hus. In 2004 is al *The Cambridge Companion to John Calvin* – om slechts één handboek te noemen – op de markt gekomen. Ongetwijfeld zou de keuze voor een tweede handboek dat geheel gewijd zou zijn aan Calvin, geleid hebben tot onnodige herhalingen. Omdat in het 16de-eeuwse Genève stad en reformator

zo nauw met elkaar verbonden zijn, kan ook een handboek dat de stad als thema heeft niet om de persoon heen die zoveel jaren leiding heeft gegeven aan het kerkelijk leven en komen we zijn naam op veel pagina's tegen.

Het boek opent met een zestal artikelen onder het thema 'Reforming Geneva'. De volgende vijf bijdragen werken het thema 'Ministry' uit. De drie artikelen in deel drie schenken aandacht aan 'Education, Discipline, and Control'. Het vierde deel is ten slotte gewijd aan 'Relationships and Developments'.

Mathieu Caesar analyseert de bestuurlijke en politieke ontwikkelingen gedurende de jaren 1451 tot 1603. Op het Europese schaakbord ligt Genève ingeklemd tussen de Zwitserse confederatie, het hertogdom Savoye en het koninkrijk Frankrijk. Voor Genève vormde een samenwerkingsverband dat bekendstaat als *combourgeoisie* de beste vorm om zich staande te houden in een onstabiele geopolitieke context. Enerzijds wilden de burgers hun verworven rechten en vrijheden niet prijsgeven; anderzijds konden zij niet zonder de politieke bescherming van een machtige stad als Bern. Intern waren er voortdurend conflicten vanwege partijschappen. Dit aspect van het leven in Genève komt ook uitvoerig ter sprake in het artikel van William Naphy. Op dit punt had strakker geredigeerd kunnen worden.

Theodore Van Raalte haalt Guillaume Farel voor het voetlicht. Farel verdient zelfstandige aandacht naast Calvijn, Beza, en Viret. De slotparagraaf 'Areas for Further Research' is het waard om zeer nauwkeurig te lezen. Het zou mooi zijn wanneer ook vanuit Nederland een bijdrage aan het Farel-onderzoek geleverd gaat worden.

Binnen de kaders van een boekbespreking is het onmogelijk afzonderlijk recht te doen aan elk van de negentien waardevolle artikelen. Wat mij opvalt, zegt ook iets over wat ik bestudeerd of juist niet bestudeerd

heb. Vanuit de *Institutie* (4.12.14) en andere geschriften weten we hoe Calvijn over vasten gedacht heeft. Hij verwierp het vasten op een vastgestelde dag. Christian Grosse bespreekt de wijze waarop prediking, de bediening van de sacramenten en de dienst van de gebeden een plek hebben gekregen in het liturgische systeem van Genève in de 16de eeuw. Frappant is het om te zien hoe na Calvijns dood, aan het begin van de tweede godsdienstoorlog, gemeenschappelijk vasten door Beza toch een plek heeft gekregen in de liturgische kalender: 'While the initial concern was to maintain the exceptional status of the penitential celebration of fasting, it gradually evolved into a fixed element of the Reformed liturgical calendar' (186-187).

Aparte aandacht krijgt het godsdienstige leven op het platteland rondom de stad. Graeme Murdock spreekt over 'this rural laboratory of state-enforced Calvinism' (231). In de gemeenten in de omgeving van Genève konden jonge predikanten ervaring opdoen voordat zij een aanstelling in de stad zelf ontvingen of uitgezonden werden naar gemeenten elders in Europa. De omgekeerde beweging behoorde ook tot de mogelijkheden: stadspredikanten die uit Calvijns gunst waren gevallen, konden een aanstelling krijgen in een gemeente op het platteland.

Een opvallende bijdrage in het derde deel is Sara Beams artikel over 'Torture and Punishment in Reformation Geneva'. Verwantschap wordt ervaren op het moment dat Erik de Boer schrijft over de manier waarop de Bijbel werd uitgelegd en Elsie McKee over het diaconaat en omzien naar de armen. Op hetzelfde moment is er sprake van vervreemding wanneer tot in details beschreven wordt hoe in diezelfde tijd verdachten onder handen werden genomen om hen tot een bekentenis te bewegen (326). Tegelijkertijd is het goed om te beseffen dat Genève op dit punt geen negatieve uitzondering vormde in vergelijking met andere steden.

Hoe is het de rooms-katholieken vergaan die in 1536 de stad moesten verlaten? Die vraag wordt beantwoord door Jill Fehleison aan de hand van de lotgevallen van Franciscus van Sales, bisschop van Genève en Annecy van 1602 tot zijn overlijden op 28 december 1622.

John Balsarak en het team van auteurs dat hij om zich heen heeft verzameld zijn er in geslaagd verrassend nieuwe vensters op Genève te openen.

W.H.Th. Moehn

Simon Lewis, *Anti-Methodism and Theological Controversy in Eighteenth-Century England: The Struggle for True Religion* [Oxford Theology & Religion Monographs] (Oxford: Oxford University Press, 2021) 211 p., £ 65.00 (ISBN 9780192855756).

Wetenschappelijk onderzoek van het methodisme heeft de focus vooral gelegd op John Wesley en George Whitefield, de grondleggers van deze 18de-eeuwse opwekkingsbeweging. Antimethodistische stemmen zijn echter praktisch vergeten, met name de bijdrage van anglicaanse geestelijken. Bovendien heeft onderzoek vooral geluisterd naar de politieke en sociale kritiek op het methodisme, maar daarbij de prominente theologische component grotendeels laten liggen. Met zijn studie wil Simon Lewis dit hiaat opvullen en tegelijk laten zien wat de doctrine prioriteiten waren van antimethodistische auteurs binnen de Engelse staatskerk evenals hun visie op 'true religion'. In hoofdstuk 1 beschrijft Lewis dat de opkomst van het methodisme een explosie van kritiek te weegbracht van met name anglicaanse geestelijken die waarschuwden tegen openlucht-prediking en daaruit voortkomend immoreel en wanordelijk gedrag. De theologische kritiek was vooral die van antinomisme

(hoofdstuk 2). Hoewel Wesley en Whitefield theologisch niet helemaal homogeen waren, werden ze vaak samen betiteld als 'solifidianen'. Terwijl ze ondanks verschillen beiden nadruk legden op de cruciale betekenis van Gods genade en de wedergeboorte, hingen hun tegenstanders meestal arminiaanse opvattingen aan door menselijke werken een onmisbare plaats te geven in de rechtvaardiging. Bovendien wezen ze de vermeende methodistische nadruk op de heilszekerheid af. Er was iets paradoxaals in deze kritiek. Terwijl de methodisten vaak werden beschuldigd van het verwaarlozen van goede werken, hoorden ze tegelijk dat ze onrealistische eisen van zelfverloochening oplegden (hoofdstuk 3). Wesley benadrukte inderdaad christelijke perfectie en Whitefield stond kritisch tegenover recreatievormen als theater, kaartspelen en dansen. De opposenten vreesden echter voor een pad dat van ascetisme naar antinomisme voerde, met name omdat het aspect van anticlericalisme meespeelde. Hoofdstuk 4 bespreekt de beschuldiging van 'enthousiasm' in methodistische kring, waarbij het ging om bovennatuurlijke ervaringen als profetische uitingen en lichamelijke beroering. Tegenstanders plaatsten dit 'enthousiasm' in het historische perspectief van vroegkerkelijke schismatieke groepen tot 17de-eeuwse puriteinse radicalen, terwijl de methodisten deze beleving en directe inspiratie juist als een voortzetting van de Reformatie beschouwden. Een andere theologische controverse hing samen met de opkomst van het deïsme (hoofdstuk 5). Anglicaanse geestelijken zagen affiniteit tussen evangelisch 'enthousiasm' en deïsme, omdat de subjectieve inspiratie van beide groepen volgens hen niet kritisch werd getoetst door objectieve criteria als verstand, openbaring of traditie. Daarom bestond er volgens hen geen beslissend onderscheid tussen verlichte deïsten en contraverlichte methodisten. In de discussie over het metho-